

Эргаш Умаров

**УРХУН АЛИФБОСИ
ҚАНДАЙ ТУЗИЛГАН?**

Тошкент – 2013

Маъсул муҳаррир:
тарих фанлари доктори, профессор М.Исҳоқов

Тақризчи:
тарих фанлари доктори А.Отаҳўжаев

УРХУН АЛИФБОСИ ҚАНДАЙ ТУЗИЛГАН?

VI-VII асрга келиб туркий хоқонлик иқтисодий, ҳарбий ва маданий жиҳатдан ривожланиб чет давлатлар билан ўзаро алоқа ўрната бошлайди¹. Бу алоқалар натижасида ёзувга эҳтиёж пайдо бўлади. Хоқонлик олдида тарихий вазифа – алифбо тузишдек ўта муҳим муаммо пайдо бўлади. Раҳбарият бу ишни ўз даврининг саводхон, билимдон кишиларга ишониб топширади. Алифбо тузиш ишига хоқонликда масъул лавозимларда ишлаётган суғдлар ҳам жалб қилинади². Алифбо тузувчилар дунё халқлари алифболарини ўрганиб, ўз таклиф ва мулоҳазаларини тайёрлайдилар. 1991 йилги лотин ёзувига ўтиш тажрибасидан келиб чиқиб, айтиш мумкинки, туркий хоқонлик қошида алифбо тузиш бўйича ўз даврининг билимдон кишиларидан иборат нуфузли ҳайъат бўлган. Ҳайъат аъзолари қадимги шумер, финикий, миср, форс алифболари билан танишиб, уларнинг ютуқ ва камчиликларини ўрганганлар. Охири турли баҳс, мунозаралардан сўнг намуна учун форс миҳхатларида тўхтаганлар. Форс миҳхатлари бундан тахминан икки ярим, уч минг йил илгари Эронда тузилган бўлиб, айрим шарқшуносларнинг фикрича, алифбо тузишда шахсан Доронинг ўзи қатнашган. Туркийлар форс миҳхатларининг ютуқ ва камчиликларини ҳисобга олиб, туркий тил хусусиятидан келиб чиқиб, 38

¹ Кляшторный С.Г. История Центральной Азии и памятники рунического письма. – СПб., 2003. – С. 361.

² Ўша ерда.

белгидан иборат руник алифбо тузишга киришганлар. Бир нарсани аниқ айтиш мумкин. Алифбо тузиш баҳс, мунозараларга бой бўлган. Руна ёзувини ўрганиш шуни кўрсатадики, алифбо мураккаб тузилган. У бирнеча босқич давомида тузилган.

БИРИНЧИ БОСҚИЧ

Дастлабки босқичда алифбо тузувчилар унли товуш учун руна танлаганлар³. Туркий унлиларга хос узун-қисқалик алифбо ижодкорларида муайян қийинчиликлар туғдирган. Гап шундаки, қадимда туркий унлилар бир-биридан узун-қисқалик билан фарқ қилган. Бу узун-қисқалик сўз маъносига таъсир қилган. Таркибида чўзиқ унли бўлган сўз оддий унлили сўздан маъно жиҳатдан фарқланган. Маҳмуд Кошғарийнинг “Девону луғат-ат турк”идан бир неча мисол келтирамиз. Бугунги *тўр* сўзи XI асрда ишбо:ъ яъни чўзиқ *ў:* билан *тў:p* шаклида талаффуз қилинса, балиқ, куш тутадиган асбоб, ишма:м билан, яъни *ў* билан *тўр* шаклида эса уйнинг тўри маъносини англатган⁴. Яна бир мисол. Текис маъносидаги *туз* сўзида оддий *у*, намак маъносидаги *ту:з* сўзида ишбо:ъли яъни чўзиқ *у:* ишлатилган⁵. Кўринадики, қадимда туркий унлилар бир-биридан узун-қисқалик билан фарқ қилган. Бу фарқ сўз маъносига таъсир қилган. Бу ҳол алифбо ижодкорларини кўп

³ Руна белгилари қайси алифбо асосида шаклланганлиги масаласи ҳозирча ноаниқ бўлганлиги учун бу масалада тўхталмадик.

⁴ Маҳмуд ал-Кашғарий: Диван лугат ат-турк / Перевод, предисловие и комментарии Ауэзовой З.А.М. – Алматы, 2005. – С. 831.

⁵ Кўрсатилган асар, – 832 б.

ўйлантирган, кийнаган. Бу масалада баҳс, мунозаралар бўлган. Алифбо тузувчилар оддий унли учун руна топишда деярли кийналмаганлар. Улар *a* учун **𐰀**, *u* га **𐰁**, *y* га **𐰂** *ũ* га **𐰃** руна олганлар⁶. Аммо чўзиқ *a:*, *u:*, *y:*, *ũ:* учун белги топа олмаганлар. Руна алифбоси ижодкорлари андоза учун форс миҳхатларини олганликлари сабабли, чўзиқ унлига руна топа олмаганлар. Чунки эроний тилларда сўз бошида чўзиқ унли ишлатилмайди. Руна алифбосининг энг катта камчилиги ана шунда. Шу сабабли руна алифбоси тахминан 100-150 йил ишлатилиб⁷, истеъмолдан чиққан. Турфондан топилган брахми, манихей, уйғур ёзувли ёдгорликларнинг кўрсатишича, туркийлар руна ёзуви давридаёқ бошқа ёзувга ўтганлар. Уйғур ёзувида чўзиқлик бир ҳарфни икки марта ёзиш билан кўрсатилган. Дарвоқе, Бобур ҳам “Хатти Бобурий”ни тузишда уйғур ёзувининг бу афзаллигини ҳисобга олган.

Хўш, чўзиқ унлилар масаласи қандай ҳал бўлган деган савол туғилади. Урхун ёдгорликларидаги сўзлар имлосини ўрганиш шуни кўрсатадики, чўзиқлик унли рунага бўғин ёки бўғинга бўғин қўшиш орқали кўрсатилган. Бугунги чиройли, сулув сўзи кадимда чўзиқ *u:* билан *си.лик* шаклида талаффуз қилинган. Кў:ул ти:гин матнида бу чўзиқлик **𐰁** -и рунасига **𐰂** -ил бўғини қўшиш орқали кўрсатилган:

⁶ Ушбу мақолада Кў:ул ти:гин ва Ту:и:йўқўқ ёдгорликларидаги унлилар бўйича фикр юритдик.

⁷ Щербак А.М. Тюркская руника. – СПб., 2001. – С. 42.

ƳΥΠ (КТу 7) си:лик⁸ (чиройли)

l – с; Ƴ – и; Υ – ил; Ƴ – ик

Бугунги *бой* сўзи VI-VII асрларда чўзик *а*: билан *ба:й* шаклида талаффуз қилинган. Бу сўз Кў:ул ти:гин ёдгорлигида *ба* бўғинига *ай* бўғинини қўшиш орқали кўрсатилган:

DƳ (КТк 10) ба:й (бой)

Ƴ – ба; D – ай

У: ва ў: чўзик унлилари ҳам шу усулда кўрсатилган. Чўзик унли учун махсус руна бўлмаганлиги учун айрим сўзлар бошида у ёзилмаган. Чўзик *а*: учун махсус руна йўқлиги сабабли *а:лту:н* сўзи чўзик *а*: сиз ёзилган:

)) Ƴ J (КТк 5) а:лту:н

[а:]; J – л; Ƴ – ту; > – у;) – н

Хуллас, руна алифбосида оддий унлилар учун руна бор, чўзик унлилар учун руна йўқ.

ИККИНЧИ БОСҚИЧ

Алифбо тузувчилар бу босқичда ундошлар учун ўн етти руна яратганлар: Ƴ -б, Ƴ -д, D -й, Υ -л, Ƴ -н, Ч -р, Ƴ -с, Ƴ -т, Ƴ -к, Ƴ -г, Ƴ -ғ, Ƴ -м, Ƴ -з, 1 -п, Ƴ -ч, Ƴ -ш, Ƴ -қ.

Туркий тилга хос чўзикликни ифодалаш учун бу руналар форс михатларига ўхшаб *а*, *и*, *у*, *ў* унлилари билан ишлатилиб, турли бўғинлар ҳосил қилган.

⁸ Мисоллар С.Е.Маловнинг “Памятники древнетюркской письменности”. – М.-Л., 1951 китобидан олинди. У- улуғ битик; к – кичик битик. Қавс ичидаги ракам ёдгорлик сатрини билдиради.

Масалан, Ʒ -к рунаси тош битикларда *ак, ка, ик, ки, ук,*
ку каби турли бўғинни англаган.

Ʒ – ка:

ƷƷ᳚ (Ту 39) ника: (нега)

᳚ – ни; Ʒ – ка; Ʒ – а

Ʒ – ки:

ƷƷ (Ту 16) и:ки:

[и:]; Ʒ – ки; Ʒ – и

Ʒ᳚᳚ (Ту 8) ки:лти (келди)

Ʒ – ки; ᳚ – ил; ᳚ – т; Ʒ – и

УЧИНЧИ БОСҚИЧ

Алифбо ижодкорлари бу босқичда ўн етти
ундошдан саккизтасига муқобил равишда янги руна
яратганлар: ʘ -б, ʘ -д, ʘ -й, ʘ -л, ʘ -н, ʘ -р, ʘ -с, ʘ -т.

Бу руналар соф ундошни ифодалаган. Мисоллар:

ʘ – б:

ʘʘ (Ту 16) би:з

ʘ – б; ʘ – и; ʘ – из

ʘʘ᳚᳚ (КТу 5) би:лигси:з

ʘ – б; ʘ – и; ᳚ – ил; ᳚ – иг; ʘ – с; ʘ – и; ʘ – из

ʘ – т:

ʘʘ᳚ (Ту 25) тдим (дедим)

ʘ – т; ʘ – д; ʘ – им

ʘʘ᳚᳚ (Ту 25) сукдим (ёрдим)

ʘ – с; ʘ – ук; ʘ – д; ʘ – им

ʘ – й:

ʘʘ᳚᳚᳚ (КТу 2) йўкунтрмис

ʘ – й; ʘ – ўк; ᳚ – унт; ʘ – р; ʘ – ми; ʘ – с

ʘʘʘ᳚᳚ (КТк 5) йи:мша:к

᠑ – й; ᠒ – и; ᠓ – им; ᠔ – ша; ᠕ – ак

᠒᠕᠑ (Ту 4) йти (етти)

᠑ – й; ᠖ – т; ᠒ – и

᠓ – л:

᠔᠔᠓᠔᠔ (КТу 2) ба:шлиғиғ

᠔ – ба; ᠔ – аш; ᠓ – л; ᠔ – иғ; ᠔ – иғ

᠔᠓᠖ (Ту 4) атлиғ

᠖ – ат; ᠓ – л; ᠔ – иғ

᠕ – н:

᠕᠔᠘᠔᠖ (Ту 8) таби:сған (куён)

᠖ – та; ᠔ – би; ᠘ – ис; ᠔ – га; ᠕ – н

᠕᠔᠕ (КТу 5) қаған

᠕ – қа; ᠔ – га; ᠕ – н

᠖ – р:

᠖᠔᠖ (КТк 4) тимр (темир)

᠖ – т; ᠔ – им; ᠖ – р

᠖᠔᠖ (Ту 14) и:рмис (эмиш)

[и:]; ᠖ – р; ᠔ – ми; ᠖ – с

᠖ – с:

᠖᠒᠖᠔᠔᠔ (КТу 5) би:лигси:з

᠔ – б; ᠒ – и; ᠔ – ил; ᠖ – иг; ᠖ – с; ᠒ – и; ᠖ – из

᠔᠔᠒᠒ (КТу7) сили:к

᠖ – с; ᠒ – и; ᠔ – ли; ᠔ – ик

Кўринадики, Урхун ёзувида *б, д, й, л, н, р, с, т* ундошлари икки хил руна билан кўрсатилган: б (᠔,᠔), д (᠕,᠔), й (᠑,᠔), л (᠕,᠔), н (᠕,᠔), р (᠔,᠕), с (᠕,᠔), т (᠖,᠖). Бу кўш ундошлар алифбони бирмунча мураккаблаштирган. Шу сабабли руна ёзувини қандай ўқиш лозимлиги 120 йилдан бери баҳс-мунозараларга сабаб бўлиб келмоқда.

Илмий адабиётларда бу кўш ундошлар б¹, б², д¹, д², й¹, й; л¹, л², н¹, н², р¹, р², с¹, с², т¹, т² шаклида ёзилиб келинмоқдаки, уларни бундай рақамлаб ёзиш ҳеч қандай илмий асосга эга эмас. Айрим адабиётларда улар б – қаттиқ, б – юмшоқ деб изоҳланмоқдаки, бу ҳам туркий тил табиатига зид. Изланишлар шуни кўрсатадики, туркийлар кўш ундош усулини форс миҳхатларидан олганлар. Миҳхатларда ҳам бир белги соф ундошни, иккинчиси бўғинни англатган. Туркийлар ҳам бир рунани соф ундош, иккинчисини бўғин вазифасида ишлатганлар. Агар буни б кўш ундоши мисолида кўрадиган бўлсак, ʘ рунаси соф б ни, ʘ - рунаси аб, ба, бу, би бўғинларини англатган. Айрим мисоллар.

ʘ – б:

ʘʘ (Ту 17) бан

ʘ – б; ʘ – ан

ʘ аб:

ʘʘʘ (КТк 5) - са:би (сўзи)

ʘ – са; ʘ – аб; ʘ – и

ʘ ба:

ʘʘʘʘ (КТу 2) ба:шлиғиғ (бошлиғини)

ʘ – ба; ʘ – аш; ʘ – л; ʘ – иғ; ʘ – иғ

ʘ – бу:

ʘʘʘʘ (Ту 8) бу:ғузи: (бўғзи)

ʘ – бу; ʘ – у; ʘ – ғу; ʘ - зи; ʘ – и

ʘ би:

ʘʘʘ (Ту 16) би:нг

ʘ – би; ʘ – и; ʘ – инг

ТЎРТИНЧИ БОСҚИЧ

Бу босқичда алифбо ижодкорлари олти М, Ё, В, Ч, Ѕ, Ө лигатура (бир белги билан икки харфни ифодалаш) яратганлар. *Бўлти, ўлтирмак, ўлти* каби сўзлар таркибида келувчи *лт* учун М рунаси яратилган.

М – лт:

ЎМГЛ (КТк 10) қилтим

Л – қи; Г – и; М – лт; Ў – им

ГМЧЎ (Ту 2) адрилти (айрилди)

Ў – ад; Ч – ри; М – лт; Г – и

Бу босқичда шунингдек ўк ва кў бўғини учун Ё, ук ва ку учун В лигатура яратилган:

Ё – ўк:

ЎЎЎ (КТк 10) ўкў:ш (кўп)

Ё – ўк; Ў – ў; Ў – ўш

ЎЎЎЎ (КТу 2) йўкунтрмис

Ў – й; Ў – ўк; Ў – унт; Ў – р; Ў – ми; Ў – с

ЎЎЎ (КТу 3) тўрўк

Ў – т; Ў – ў; Ў – р; Ў – ўк

В – ук:

ЎЎВ (Ту 25) сукдим

Ў – с; В – ук; Ў – д; Ў – им

ЎВЎ (Ту 52) тукти

Ў – т; В – ук; Ў – т; Г – и

В – ку:

ЎЎЎВ (Ту 27) Куўгума:н (топоним)

В – ку; Ў – ў; Ў – гу; Ў – ма; Ў – ан

ҶһМNB Ту 52) куў:нтуз

B – ку; N – ў; M – ўн; Һ – т; Ч – уз

З – нч, О – нт, Ч – нг лигатуралари унли билан ишлатилган.

З – анч:

ГЖЗҶ (КТу 49) са:нчди:

Ҷ – са; З – анч; Ж – ди; Г – и

ЈЗ (Ту 12) а:нча:

[а:]; З – нча; Ј – а

О – инт:

ЎОЛҶ (КТу 51) сақи:нтим

Ҷ – са; Л – қи; О – инт; Ў – им

Ч – анг:

ГҮЧҺ (КТк 1) тангри

Һ – т; Ч – анг; Ү – р; Г – и

Ч – ўнг:

ҶЎХЛЧНЛ (Ту 16) сў:нгсдимиз (урушдимиз)

Л – с; N – ў; Ч – ўнг; Л – с; X – д; Ў – им; Ч – из

БЕШИНЧИ БОСҚИЧ

Бу боскичда алифбо тузувчилар ↓ идеограммасини яратганлар. Бу идеограмма ўқ ва қў бўғинларини ифодалайди.

↓D (КТк 10) йў:к

D – йў; ↓ – ўк

1>↓ (КТк 2) кўу:п (кўп)

↓ – кў; > – у; 1 – уп

ОЛТИНЧИ БОСҚИЧ

Бу босқичда туркий тиллардаги *и:й* дифтонги учун шохсимон **Э** руна яратилган. Бу руна қуйидаги сўзлар таркибида учрайди:

Э **Г** **Г** **Г** (Ту 12) ки:таи:й – этноним

Э **Г** **Г** (КТу 54) қўуи:й – қўй

Э **Г** **Г** (КТк 10) чи:гаи:й – камбағал

Г **Г** **Э** **Г** (Ту 1) Ту:и:йқўқ – исм

Бу дифтонг ҳозир татар тилида сақланиб қолган: *сыйла* - меҳмон қил, *ярий* - яхши, *жый* - йиғ⁹.

ЕТТИНЧИ БОСҚИЧ

Руна алифбоси ижодкорлари *қи* ва *ик* бўғинлари учун **Г** рунасини яратганлар. Қуйидаги сўзлар ушбу руна билан ёзилган.

Г **Г** **Г** **Г** (КТу 4) ки:риқи:з

Г – қи; **Г** – и; **Г** – ри; **Г** – қи; **Г** - из

Г **Г** **Г** **Г** (КТу 15) ки:ри:к

Г – қи; **Г** – и; **Г** – ри; **Г** – ик

Юкоридагилардан кўриниб турибдики, алифбо тузувчилар форс миҳхатларидан андоза олганликлари учун алифбони бирмунча мураккаблаштириб юборганлар. Шу сабабли бўлса керак айрим олимлар руна ёзувини *тайнопись* – махфий ёзув, *ребуссимон ёзув* деб атаганлар¹⁰. Аслида алифбони бирмунча ихчамлаштириш мумкин эди. Еттинчи ва бешинчи

⁹ Татарско-русский словарь. – М., 1966. – С.815.

¹⁰ Щербак А.М. Тюркская руника. – СПб., 2001. – С. 39-41.

босқичда яратилган Ч - иқ ва қи, Ы - ўқ ва қў руналари вазифасини бошқа руналар каби л – қ рунасыга юклатиш мумкин эди. Худди шунингдек В - ку, ук, Ё - ўк, қў учун иккита руна яратмасдан уларнинг вазифасини Ҷ – к рунасыга юклаш мумкин эди. Шунда тўртта руна қисқариб, алифбо бирмунча соддалашган бўлур эди. Бу камчиликни туркшунослик фанининг ўша давридаги савияси билан боғлиқ деб изоҳламоқ керак.

Бизнингча руна алифбоси юқорида кўрсатилган бирнеча босқичда тузилган. Агар алифбо тузувчилар ўзаро келишганларида эди бу босқичларни соддалаштириш мумкин эди.

Хуллас, алифбо тузувчилар ҳар бир рунанинг қандай ҳарф ёки бўғин ифодалашади ҳақида бир фикрга келишгач, уларни катта жадвалга жойлаштирганлар. Ёзувчилар, олимлар, ўқитувчилар ана шу жадвалга қараб матн тузганлар. Биринчи туркий ёзувчи Ўй:луғ ти:гин Урхун ёдгорлигини ана шу жадвалга қараб ёзган.

Мақола охирида муқояса учун аввал тузилган руна алифболаридан намуналар келтирамиз.

С.Е. Маловнинг «Памятники древнетюркской письменности»
(М.-Л., 1951.) китобида келтирилган руна алифбоси

Начертание	Значение		Начертание	Значение	
	русск.	лат.		русск.	лат.
∩ 1 X 2	a, ā	a, ā	3	u	ū
∩	b¹	b¹	⊙ ⊙ ⊙ ⊙ ⊙	ut	ūt
2 2 2	b², ā	b², ā	3	ku	ū
∩ ∩ ∩ ∩	γ	γ	> >	o, y	o, u
∩ ∩	g	g	∩ ∩ ∩	ō, y	ō, u
∩ ∩ ∩	d¹	d¹	1	u	u
x	d²	d²	∩ ∩	u¹	u¹
∩ ∩ ∩ ∩	z	z	∩	u²	u²
∩ ∩	u, i	y, i	∩	c¹	s¹
D	j¹	j¹, i		c²	s²
∩	j²	j², i	∩ ∩	t¹	t¹
∩ ∩ ∩ ∩ ∩ ∩	k	q	h	t²	t²
∩ ∩ ∩ ∩ ∩ ∩	κ	k	∩ ∩	ç	ç
∩	l¹	l¹	∩ ∩ ∩ ∩ ∩ ∩	u	ū
∩	l²	l²	∩		
M	lt	lt			
∩ ∩	m	m			
)	n¹	n¹			
∩ ∩ ∩ ∩	n²	n²			
∩ ∩	ç	ç			

Ғ. Абдурахмонов, А. Рустамовнинг «Қадимги туркий тил»
(Тошкент, 1982) китобида келтирилган руна алифбоси

Урхун ҳарфлари	Номилари	Алфавитган товушлари	Транслитерацияси	Изоҳлар
𐰇 𐰈	а	а, э	а	
𐰉	и	ы, и	ь	
𐰊 𐰋 𐰌	урху	о, у	у	
𐰍 𐰎 𐰏	урху	ё, ү	ү	
𐰐 𐰑 𐰒 𐰓	э	э	э	урхун ёдномаларида йўқ
𐰔	пи	п	п	
𐰕 𐰖 𐰗 𐰘	аб	қалин б	б ¹	чапдан биринчиси урхун ёдномаларида йўқ
𐰙 𐰚 𐰛 𐰜 𐰝 𐰞	эб	ингичка б	б ²	чапдан учтаси урхун ёдномаларида йўқ
𐰟 𐰠 𐰡 𐰢 𐰣	ми	м	м	
𐰤 𐰥 𐰦 𐰧 𐰨 𐰩	вт	қалин т	т ¹	
𐰪 𐰫 𐰬	ат	ингичка т	т ²	
𐰭 𐰮 𐰯	ал	қалин д	д ¹	чапдан биринчиси урхун ёдномаларида йўқ
𐰰 𐰱 𐰲	эд	ингичка д	д ²	чапдан биринчиси урхун ёдномаларида йўқ
𐰳 𐰴 𐰵 𐰶 𐰷	ас	қалин с	с ¹	
𐰸	эс	ингичка с	с ²	
𐰹 𐰺 𐰻 𐰼 𐰽	зи	з	з	урни билан ш деб ҳам ўқийдилар сирғалувчи ж товушини ҳам билдиради деган тахмин бор
𐰾 𐰿	ап	қалин н	н ¹	
𐱀 𐱁 𐱂 𐱃	ви	ингичка ы	н ²	
𐱄 𐱅 𐱆	ар	қалин р	р ¹	
𐱇	ар	ингичка р	р ²	
𐱈	ал	қалин л	л	
𐱉	эл	ингичка л	л ²	
𐱊	чи	ч	ч	
𐱋	ич	ич	ч ¹	

1	2	3	4	5
Ү	ши	ш	ш	чаптаги шакли енисей ёднома- ларида учрайди
᠋᠋	ай	қалин й	й	
᠋᠋᠋	эй	ингичка й	йʳ	чапдан биринчиси енисей ёднома- ларида учрайди
᠋ ᠋ ᠋	ақ	қ	қ	
↓ ↑	уқ	оқ, уқ, қ қс, қу	қʳ	
▷	иқ	ық, қ	қʳ	
Ү Ү	эк	к	к	
᠋ ᠋ ᠋	vk	бк, vk, к кб, kv	кʳ	
᠋ ᠋ ᠋	ар	р	р	
᠋.᠋.᠋	эг	г	г	
Э	инйи	назал й ски нй	нй	
Ү Ү	инги	қалин ва ингичка нг	нг	
○ ○ □ ◇	анг	қалин нг	нгʳ	чапдан биринчиси енисей ёднома- ларида учрайди Енисей ёднома- ларида учрайди.
᠋ ᠋ ᠋	инти	назал т, д ёки нт, нд	нт	
{ Э Э }	инчи	назал ч ски нч	нч	чаптаги иккитаси енисей ёднома- ларида учрайди.
М	илги	лт, лд	лт	баш, ча, (чә) деб хам ўқиганлар
⊗	арт	(в)рт	рт	

ЗНАКИ ОРХОНСКОГО РУНИЧЕСКОГО АЛФАВИТА			
Г	a, e	l	s ²
Г	i, i	δ	t ¹
>	o, u	h	t ²
Г	ö, ü	D	j ¹
У	b ¹	q	j ²
Q Q	b ²	λ	č
Ы	d ¹	*	m
X	d ²	γ	ŋ
У	γ	з	j
€	g	1	p
Н Н	q	У	š
Э	k	Ч	z
Л	l ¹	l	oq, uq, qo, qu
У	l ²	Б В	ök, ik, kö, kü
>	n ¹	◁	iq, qi
Н	n ²	М	rt (?)
Ч	r ¹	М	lt
Т	r ²	з	nč
У	s ¹	ω	nt

Э. Умаровнинг «Урхун ёзуви» (Тошкент, 2013.)

китобида келтирилган руна алифбоси

	-	а:	20	𐰀	т
	-	и:	21	𐰁	ки, ик
	-	у:	22	𐰂	ўк, кў
	-	ў:	23	𐰃	ки, ук, ик, ўк, кў
1	𐰄	а	24	𐰄	га, ги, иг, уг
2	𐰅	и	25	𐰅	ку, ук
3	𐰆	у	26	𐰆	ўк, кў
4	𐰇	ў	27	𐰇	ға, ағ, иғ
5	𐰈	аб, ба, би, бу, уб	28	𐰈	ма, им, ми
6	𐰉	б	29	𐰉	аз, из, уз, зи
7	𐰊	да, ад, ди, ду, уд	30	𐰊	и: й
8	𐰋	д	31	𐰋	анг, инг, ўнг, унг
9	𐰌	йа, ай, йу	32	𐰌	ант, унт, нта
10	𐰍	й	33	𐰍	лт
11	𐰎	ла, ли, ил, ўл, лў, ал, лу, ул	34	𐰎	анч, унч, инч
12	𐰏	л	35	𐰏	па, ип, пи, уп
13	𐰐	ан, ин, ун, ўн, ни, на	36	𐰐	ча, ач, ўч, чи
14	𐰑	н	37	𐰑	аш, иш, ша, уш, ўш
15	𐰒	ар, ра, ир, ри, ру, ур, рў	38	𐰒	қа, ки, ак, қу
16	𐰓	р			
17	𐰔	са, си, ис, су, ус, ас			
18	𐰕	с			
19	𐰖	та, ат, ти, ит, ту, ут			

Эргаш Умаров
Как создавался Орхонский алфавит

Босишга рухсат этилди: 16.06.2013 Шартли босма табаги: 1,25.
Бичими: 84x60¹/₁₆. Адади: 100. Буюртма № 17/01

МCHJ «FAN VA TA'LIM POLIGRAF» босмахонасида чоп этилди.
100170, Тошкент шаҳри, Дурмон йўли кўчаси 24-А уй